

Az írók társadalmi helyzete a mai Franciaországban. Egy felmérés tanulságai

Bernard Lahire, *La condition littéraire. La double vie des écrivains*. Coll. Textes à l'appui/Laboratoire des sciences sociales. Paris, Éditions de la Découverte, 2006. 622.

Az írók élete mindig kettős – állítja Bernard Lahire, a Bourdieu-iskolához tartozó francia szociológus legfrissebb könyvében. Természetesen nem fausti, hanem társadalmi értelemben az. Hiszen, noha megszoktuk, hogy az írókról úgy beszélünk, mintha a mérnöki, orvosi stb. státusszal azonos jellegű foglalkozásúakról lenne szó, az íróknak a legtöbb esetben más megélhetési forrást is találniuk kell. Lahire ezt a tételt járja körül két oldalról: egyrészt elméleti következményeit elemzi, amivel a bourdieu-i irodalomszociológia néhány tételének megkérdőjelezéséig jut, másrészt a kortárs francia író-társadalom működését vizsgálja kérdőíves felmérésének és interjúinak feldolgozásával.

A francia irodalomszociológia, bár intézményi presztízse semmiképp sem vetekszik a nagy múltú diszciplínákéval, dinamikus fejlődése miatt figyelemre méltó szegmense a kortárs francia tudományos életnek. Csak az elmúlt években két összefoglaló kézikönyv jelent meg a témáról.¹ Heinich műve három nagy nemzedék köré szervezi az irodalomszociológia történetét: az első irodalom és társadalom viszonyára kérdezett rá (Pierre Francastel, Lucien Goldmann), a második az irodalom társadalomban betöltött helyét elemezte (Robert Escarpit, Philippe Junod), míg a harmadik az irodalmat társadalomként írta le. A legutóbbi annak a hagyománynak felel meg, melynek paradigmatis példája Pierre Bourdieu *Les règles de l'art* című 1992-ben megjelent kötete. Ezzel már a probléma gyökerénél vagyunk. Hiszen Bourdieu e műve, melyet irodalom- és művészet-szociológiai gondolkodásának összefoglalásaként szokás emlegetni, két évtized tanulmányait helyezi egymás mellé, s ezzel a kötet feltárja a szerző irodalmi mezőelméletének problematikusságát. Hogy csak néhányat említsek a vádak közül: nem dönt az irodalmi mű és az irodalmi mező viszonyának kérdésében (az irodalmi művek az egységes irodalmi mezőről forgalmazott, eltérő perspektívájú reprezentációk, vagy pedig minden irodalmi mű egy sajátos irodalmi mező képét hordozza, s ezek mögött nincsen egységes referenciapont); a szociologizmus és a redukcionista műértelmezés vádját csak úgy tudja elkerülni, hogy a szociológiai problémát az esztétikum terébe, az esztétikait a szociológia szférájába utalja (ezzel kétfajta tudományos episztemológiát játszik ki egymás ellenében); nem vet számot expliciten az irodalmi mező történetiségével (ehhez kapcsolódott a 17. századi francia irodalmi mező önállósodását érintő vita a '80-as évek végén).

Hogy az elmélet e – kétségkívül súlyos – aggályok ellenére sem vesztett jelentőségéből, abban Bernard Lahire munkáinak nagy szerepük van. A lyoni École normale supérieure oktatójának szinte teljes tudományos karrierjét értelmezhetjük Bourdieu nagy témáinak újrafeldolgozásaként is. A fiatalkori iskolaszociológiai

¹ HEINICH, 2001. és DIRKX, 2000.

munkák után, melyek a kisiskolások kudarcélményét vizsgálták, a társadalom alsó osztályainak olvasás- és íráshasználatáról, munkához való viszonyáról írt kérdőíves felmérése alapján könyvet,² publikált az alfabetizáció, a kulturális válsztások, az ízlés tárgykörébe tartozó munkát,³ és a szociológia ismeretelméletét is két munkája tárgyalja.⁴ Az olvasóközönség figyelmét azonban leginkább a bourdieu-i habitusfogalmat elemző *L'homme plurielle* (A plurális ember) keltette fel.⁵ 1999-ben ő szerkesztette a Bourdieu-re vonatkozó szakirodalom egyik leg-többször hivatkozott és legátfogóbb tanulmánykötetét: *Le travail sociologique de Pierre Bourdieu. Dettes et critiques* (Pierre Bourdieu szociológiai munkássága. Tartozások és kritikák).⁶

Lahire tehát a Bourdieu-féle hagyomány fonalát veszi fel. De mi a viszonya a bourdieu-i irodalmi mezőhöz? (És itt nem árt hangsúlyoznunk, hogy a szerző ugyanúgy elkerüli a mester fetiszálásának csapdáját, ahogy távol áll tőle az a fajta egyre gyakrabban jelentkező, olykor öncélú Bourdieu-kritika is, mely nem veszi figyelembe az egyes közlések különböző intencióit.) Lahire szerint az irodalmi mező koncepcióját mindenekelőtt az autonómia fogalom két eltérő jelentésének hiányzó tisztázása miatt érheti kritika. Az autonómia első típusa az irodalmi tevékenység elkülönülését és olyan intézmények létrejöttét jelenti, amelyek lehetővé teszik az írói tevékenység értékesítését, társadalmi integrálását. Az autonómia másik formája a (szép)irodalom „respublikájának” a politikai és a vallási hatalomtól való elkülönülését takarja. Utóbbi jelentés kapcsán „egy valamit biztonsággal állíthatunk: történetileg (a klasszikus kortól napjainkig) annyi változás történt, hogy az íróknak a politikai és vallásos hatalomtól való függése a piactól való általános függéssé alakult át.” (53.) Bourdieu mindenestre túlnyomórészt ebben az értelemben használta az autonómia fogalmát, az irodalmi mezőt a tudományos és akadémiai mező mintájára képzelte el. Lahire szerint ez a bourdieu-i mezőelmélet legkikezdhetőbb pontja. Az irodalmi mezőn belül ugyanis a profizmus/dilettantizmus, odatartozás/kirekesztettség megállapításának nincsenek a két említett példához hasonlóan konkrét kritériumai. Vannak ugyan díjak, alkotói ösztöndíjak, kiadói rangsorok vagy sikerlisták, melyek utalhatnak egy adott szerző mezőn belüli pozíciójára, e támpontok jelentéséről azonban több eltérő konszenzus létezik, s így az alkotó presztízsét nem jelzik egyértelműen. Annál is inkább, mert az irodalom világában az erős médiavisszhang, a közönségsiker igen gyakran jár az adott szerző diszkreditálásával a mező többi ágensének szemében. Natalie Heinich *L'épreuve de la grandeur* (A hírnév próbája) című könyve éppen a díjazás ilyesféle pszichikai következményeit elemezte.⁷ Az irodalmi mező különösségét a tudományos, akadémiai, illetve a társművészetek világához képest leginkább egy olyan képzés hiánya bizonyítja, mely az íráságot professzióként, elsajátíthatóként jelölné meg. S Lahire számos példával bizonyítja, hogy míg festők, tervezők, színészek, rendezők tanulás útján (is) lehetünk, az íráságnak nemcsak iskolája nincs, de az írók maguk tiltakoznak leginkább „szakmájuk” ilyen jellegű intézményesülése ellen. Ezért javasolja Lahire, hogy az irodalmi mezőt „irodalmi játékként, játéktérként” értelmezzük, s a karrier fogalmára is metaforát javasol: az „irodalmi lottóé” (41.). Összegezve, Lahire szerint az írók kettős

² Lásd BOURDIEU, 1993.

³ Vö. BOURDIEU, 1979.

⁴ Vö. BOURDIEU, 1980.

⁵ LAHIRE, 1998.

⁶ LAHIRE, 1999.

⁷ HEINICH, 1999.

életet élnek: hazárdíroznak az irodalmi mezőn, ugyanakkor pedig más, professzionalizációs elvárásokat felmutató mezőknek is tagjai. Kettős társadalmi státusszal rendelkeznek. Ennek a körülménynek az implikációit hivatott empirikusan felmérni a kötet második része.

A mező/játéktér mozgó, elmosódó határaitól mondottakat a kutatás megtervezésének, a populáció kijelölésének menete is igazolja. A mi (és ki) a szerző? kérdése a szociológusnak legalább annyi problémát okoz, mint az irodalomelmésznek. Lahire szerint az író-társadalom elhatárolásához Franciaországban két adatbázist szokás figyelembe venni: az AGESSA-nál (Association pour la gestion de la Sécurité sociale des auteurs) nyilvántartottak listáját, illetve az alkotói ösztöndíjakra, díjakra benyújtott pályázati dossziék összesítéseit. Az INSEE (Institut National de la Statistique et des Études Économiques) népszámlálási ívein is szerepel egy „irodalmi szerzők, szöveggényvírók” kategória, melyet a következőképpen írnak körül: „olyan professzionális szerzők, akik nyomtatott mű vagy pedig egyéb multimédiás formában terjesztett, élő vagy audiovizuális alkotások kidolgozásához kiindulópontul szolgáló szövegeket írnak”. Lahire egyszerre számol ennél szűkebb és ennél tágabb írófogalommal is. Szerinte ugyanis igen kevés magát írónak (is) valló személy azonosul az INSEE értelmezésével, amelybe viszont beleférnek a magukat drámaíróknak, szöveggényvíróknak, irodalmárnak, fordítónak, adaptálónak tartók is. A kutatás ezért ezt a – földrajzi megkötést is tartalmazó íródefiniációt használta: „mindazon szépirodalmat (regény, vers, novella, mese, nyomtatásban megjelent színdarab, ifjúsági irodalom) író szerzők, akiknek már van legalább egy kiadott könyve (a kiadó és a kiadvány mindegyének mérlegelése nélkül), és a Rhône-Alpes régióval lakhelyük és/vagy kiadványaik helyéhez köthető szerzői kapcsolatban állnak.” (92.) A kutatás 2004-ben indult: egy 124 kérdést tartalmazó kérdőívet küldtek ki annak a 856 szerzőnek, aki megfelelt a fenti meghatározásnak. Ebből 503 megkérdezett válaszolt. 40 alkotóval külön életútinterjú is készült. A kérdőívben a következő tematikus blokkok szerepeltek: az irodalmi debüt; mit jelent a kérdezett számára az írás; írásra fordított idő és írásgyakorlatok; az írás és a kérdezett környezete; a kiadók; a kérdezett kiadványai és az általa folytatott tevékenységek; irodalmi díjak és kritikák; irodalmi preferenciái (szerzők, műnemek, műformák); életkörülményei; zárókérdések. A kérdőív kialakításában a fő szempont az volt, hogy mind az irodalmi „játéktérhez” való viszonyt, mind pedig a foglalkozás és megélhetés más mezőkhöz kötöttségét láthatóvá tegye. A leggyakrabban megadott „másodállások” a következők voltak: oktatáshoz, újságíráshoz kapcsolódó tevékenység, az irodalmi játéktéren belül maradó, de szépirodalmi tétellel nem rendelkező munkák, előzetesen megrendelt szövegírás, egyéb alkotói tevékenységek. Néha az írói szerepkört kulturális tétellel nem rendelkező foglalkozástípusok egészítik ki: egy kőműves, egy közgazdász és egy jogász volt az „írók” közt. A „másodállások” ismertetése után az anyagi létfeltételek és az irodalmi érvényesülés viszonyának analízise következik. Az életútinterjúk elemzésére pedig két fejezet vállalkozik: az egyik a másodállással rendelkező, a másik az ilyenekkel nem bíró írók karrierjét dolgozza fel.

A könyvnek van még egy tudományos értekezés esetében szokatlan, ám ebben az esetben indokolt sajátossága: a szerző két eljárással is megtöri a kötetének tipográfiai egységét. A fekete kerettel és apróbb betűtípussal megkülönböztetett szövegterekben egyrészt az éppen tárgyalthoz hasonló kutatásokat tárgyalja (ezzel kerüli el a terjedelmes lábjegyzeteket), másrészt bőven idéz a francia szépirodalom klasszikusainak munkáiból odavágó passzusokat. Így kapcsolódik a bourdieui örökség azon részéhez, mely magukat az irodalmi műveket is fel-

használja az irodalmi mező, a szerzői státusz összetevőinek szociológiai elemzéséhez.⁸ S azt hiszem, nem meglepő, hogy Lahire Alfred de Vignyt és Gustave Flaubert-t idézi a leggyakrabban. A kötet borítóján ugyancsak egy művészeti alkotás, Karl Spitzweg *A szegény költő* című festménye szerepel, amely a magyar irodalomtörténet egy-egy nagyelbeszélését, szerzői portréját, toposzát is felidézheti: a Debrecenben fagyoskodó Petőfit, a beteg, nyomorgó Csokonait.

Lahire könyvét elméleti és kutatómódszertani hozadéka, empirikus eredményei miatt jelentős műnek tartom. Segít újragondolni azt a kulturális konvenciót, miszerint az irodalomtörténet, az enciklopédiák, az életrajzi lexikonok vagy akár a mindennapi beszéd is különösebb körülmények nélkül költőként, íróként nevez meg olyan embereket, akik megélhetésüket e tevékenységükből származó jövedelmükkel nem képesek biztosítani. Kérdésesnek érzem viszont azt, mennyire jogos egyetlen könyv publikálásából máris szerzői identitásra következtetni. Márpedig ez az ellenvetés az egész vizsgálat érvényességi körét érintheti.

Keszeg Anna

Felhasznált irodalom

BOURDIEU

- 1979 BOURDIEU, Pierre: *La Distinction. Critique sociale du jugement*. Paris, Minuit, 1979.
1980 BOURDIEU, Pierre: *Questions de sociologie*. Paris, Minuit, 1980.
1993 BOURDIEU, Pierre (éd.): *La misère du monde*. Paris, Seuil, 1993.

DIRKX

- 2000 DIRKX, Paul: *Sociologie de la littérature*. Paris, Armand Colin, 2000.

HEINICH

- 1998 HEINICH, Natalie: *Ce que l'art fait à la sociologie*. Paris, Minuit, 1998.
1999 HEINICH, Natalie: *L'épreuve de la grandeur*. Paris, La Découverte, 1999.
2001 HEINICH, Natalie: *Sociologie de l'art*. Paris, La Découverte, 2001.

LAHIRE

- 1998 LAHIRE, Bernard: *L'homme pluriel. Les ressorts de l'action*. Paris, Nathan, 1998.
1999 LAHIRE, Bernard (éd.): *Le travail sociologique de Pierre Bourdieu. Dettes et critiques*. Paris, La Découverte, 1999.

⁸ E kérdést illetően Natalie Heinich kutatásai jelentősek: HEINICH, 1998.